

Опити за духовно проникване в света

Пенка Ангелова

Дойде му времето и висококаратното мисловно наследство на Роберт Музил да стане достояние на българския читател. Трябваше да изминат твърде много десетилетия, докато духовната ситуация в България "узрее" за този мислител, който може би е по-близък до запазилия се в източноправославните мисловни форми мистицизъм, отколкото се е предполагало и който търси амалгамата от рационалистично и мистично мислене.

В записка в дневника си Музил сам определя търсенията си като "опити за духовно проникване в света" (*Geistige Durchdringung der Welt*). Историята на модерните в момента *Cultural Studies* отвежда към американските корени на *Amerikan Studies* и към развитите от германски емигранти през тридесетте и четиридесетте години в USA - културно-критични основи, към които принадлежат и търсенията на Теодор Визенгрунд Адорно и Валтер Бенямин, който поради трагично стечение на обстоятелствата не успява да стигне до "спасителния бряг", но чиито идеи определено се налагат в дискурса на културологичните изследвания. Тези *Cultural Studies* намират след войната приложение в Западна Европа, а след 89' и в източните части на Европа. Твърде малко обаче се отчита опита на междувоенното време в Западна и Централна Европа, където Роберт Музил и Херман Брох, Теодор Визенгрунд Адорно и Валтер Бенямин, а малко по-късно и Елиас Канети правят своите фундаментални културкритични и култутрологични изследвания, залегнали в основата на едно твърде многозначно, но и също така трудно преводимо название *Kulturwissenschaften* – *науки за културата*. Както при *Cultural Studies* така и при *Kulturwissenschaften* основни изходни позиции са:

- разширяване на понятието за култура върху широките маси и свързаното с това изследване на масовата психология и

- разширяване на методологията на изследване на културните феномени в между- и трансдисциплинарна посока.

Особено благоприятни предпоставки за този тип изследвания предоставя своеобразния културен климат във Виена на междувоенното време, хидроцефалната столица на една смалила се до размерите на джудже република, в която като призрак броди монархическия спомен. В този град на "кафекултурата", в който дискурсите си имат своето литературно кафене, огромно значение оказва и традицията на краевековието с омагьосващата и неизбежна виенска модернистична визия за „Gesamtkunstwerk“-трансдисциплинарност и заложената в монархическия принцип межкултурност. Тази призрачна атмосфера, в която понятието "избавление" има едновременно политическо и теологическо значение¹ и дълго търсеното "избавление" на нациите се осъществява с един замах от Уилсъновото "самоопределение на народите", които вече почти век продължават да търсят своето избавление, става месторождение на науките за културата, както биват разбирани те сега. Процесът на самоопределение на нациите, на мултипликация на национализмите, който Милан Кундера по-късно определя като "фатален и все още незавършен процес"², бива диагностициран от Музил в един широк културологичен аспект като "пътуване от стотната към хилядната". С една дума, Виена, в която през тридесетте години постепенно започват да се налагат австрофашизма и австромарксизма се превръща в изживяната метафора на противоречията на модернизма.

Идеите също имат своя родина, за тяхното възникване е необходима атмосфера, въздух, почва, време и всички останали климатични предпоставки, в които могат да бъдат родени. Едва тогава те могат да станат надвремеви, да получат световно звучене или световна отчужденост или някакъв друг тип влиятелност, залегнала в съответствието между индивидуалната и общовалидна историческа ситуация. Към тази индивидуална ситуация принадлежи и факта, че

¹ Сrv. глава 108 *"Неизбавените нации и мислите на генерал Щум..."* от *Мъжът без свойства* в предложения подбор.

творчеството на Музил възниква и бива рефлектирано в една страна със закъсняло просвещение, и особена заслуга на Музил е, че той рефлектира и трансцендира по един конгениален на времето си начин границите на рационализма, като напуска неговите понятийни постановки - единственият начин, да се освободи от ръкохватката на пътеводни терминологии. Принадлежи обаче и едно задълбочено диференцирано познаване на съвременните му търсения, които присъстват в интертекста.

Биографията на Музил препраща, също както и на неговия духовен двойник в романа, Улрих, към военно и инженерно образование, при което се занимава с наука и открива т.н. *Музилов пумпал*. Едва тогава той взема трудното решение да стане свободно творещ писател – професия, с която преживява на границата на екзистенциалната необходимост, но си запазва духовната свобода. Музиловият следпросвещенски опит за духовно проникване в света е тясно свързан с познаването му на точните науки и представлява своеобразна **амалгама между научност, есеизъм и художествена литература**. Той маркира смяната на парадигмата в изкуството и в хуманитарните науки и прехода към науките за културата.

Този преход е свързан и с **нова концепция за изкуството**, която го сродява с близките по духовна нагласа Херман Брох и Елиас Канети, и в която научността се открива и става транспарентна към литературата. Брох нарича това "Нетърпение на познанието", Канети – "Призвание на поета". И тримата са възпитаници на точните науки. Завладяващо е да се проследи, как културнонаучните прозрения и построения в есетата намират своето литературно изпълнение в романа, как се размива границата между научност и художественост и как хуожественото претворяване на идеите предава духовна дълбинност и многозначност. Този процес наблюдаваме по-късно при Умберто Еко, който също демонстрира границите на научността и възможностите на художествения изказ. Това творчество загатва границите на научно казуемото и неговото "друго измерение" в художествено казуемото,

² Milan Kundera: Das Vermächtnis von Brochs Schlafwandlern. In: Hermann Broch. Hg. Von Paul Michael Lützel. Suhrkamp taschenbuch. Materialien. 1986, S. 33

"ироничното колебание между позициите на артиста и учения", една ирония, заимствана от немската ранноромантичката теория за ироничното "колебание между представеното и представящото", между различните науки и изкуства. Мистичността на "Другото състояние", познато ни от многобройни религиозни описания, е загатната в есетата със словесността на средновековните мислители и с опит за точност и все пак "дълбока неопределеност и крехко изиобилие", но намира своето съвременно измерение в третата част на романа.

Това духовно проникване не е ситуирано в опозицията мистицизъм-просвещение, а от една следпросвещенска позиция се преосмислят просвещенските традиции с помощта на най-новите научни методи и познания, търсят се нови опозиции, които водят до нов образ за света и за човека. Музил търси нови опозиции, показвайки ограничеността на типично рационалните опозиции добро и зло, субективно обективно, егоистично и алтруистично противопоставяйки се на процеса на "овещняване" той търси пътя към "разпредметяване" както на Аза, така и на света, към контемплативност като "чувство за потъване, вливане, отнасяност"..., озарение и т.н. и все пак съгласувано с най-високите постижения на Просвещението в лицето на Кант.

Този опит за прозрение в тоталността (Totalitätsschau) намира израз в Музиловото "чувство за възможност"³ и мислене на възможностите ("Möglichkeitdenken"), което го сродява с великия и все още недостатъчно изследван основател на хуманизма в Германия, Лайбниц и неговата "Монадология" и концепция за "възможните светове". Това "мислене на възможностите" обаче демонстрира същевременно следпросвещенския „преход от Нютоновия светоглед към светогледа на квантовата теория, "който е в състояние да изчислява процесите на нивото на атомите само приблизително в рамките на статистически изследователски стратегии"⁴. На нивото на историософията то води до "снемане" на традиционното понятие за история: атомизацията на

³ Глава четвърта на първата част, носи програматичното заглавие: Щом има чувство за реалност, трябва да има и чувство за възможност. (Wenn es Wirklichkeitssinn gibt, muß es auch Möglichkeitssinn geben").

⁴ Срв. Angela Maria Kochs, Chaos und Individuum, Verlag Karl Alber, Freiburg/München, 1996, S. 78

живота води до осмисляне на ролята на масата, както в нейното физическо, така и човешко измерение, а също и масата от събития, които формират историческите промени. В този смисъл този нов тип мислене при Музил маркира прехода на мисленето на модернизма, в който вече е заложен и постмодернизма, предтсавляващ дословно "снемане" (Aufhebung) на традиционното мислене в тройния смисъл на думата: отменяне/отрицание/ снемане от дневен ред, запазване/съхраняване за по-късни времена и издигане/ повдигане на по-висока позиция чрез обогатяването му.

В творчеството на Музил се срещат не само мисловните процеси на различните епохи. То маркира и възможностите за диалог и взаимно допълване при необходима отвореност на различните европейски култури. Със синдрома на германския човек, който той иронично съкращава в стила на времето като Г.Ч.К.С., той улавя синдрома на западноевропейското мислене и открива за него отново измерението към мистичността и мита. Изведеното до своята крайност рационално мислене се докосва до митичното мислене и води към нови измерения.

В хермафродитния образ на "сиамските близнаци" в романа "Мъжът без свойства" Музил представя една *unio mystica* на всички възможни перспективи. Тук се срещат индивид и човечество, живот, смърт, мъртвите предци, настояще и минало, субект и обект, активност и пасивност, близост и дистанция, научна точност и есеизъм, действителност и възможност и в този смисъл индукция и дедукция⁵... Сиамските близнаци са образа на всеобхватна допълнимост.

При Музил антилогиката на квантовата теория като теория на познанието и на съзнанието се сношава с мито-логиката на любящо съзерцаващия и се създава мета-физична връзка⁶

Характерно за Музил е убеждението в познавателната функция на художественото творчество чрез мито-творческата проекция на тоталността на световното възприятие, отказа от разделянето на рационализъм и ирационализъм, между *logos* und *mythos*, *възприятие на изкуството като презентация на цялостта*.

⁵ Kochs: Chaos und Individuum, a.a.O. S. 194

⁶ Kochs: Chaos und Individuum, a.a.O. 195.